

URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana

2. Послание Президента Республики Казахстан К.Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» от 1 сентября 2020 года. – URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

3. Using Natural and Cultural Heritage for the Development of Sustainable Tourism in Non-traditional Tourism Destinations // http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/documents/studies/index_en.htm#h2-4. 8.11.2017.

Experience and Implications for Other Economies," INVESTIGACIONES REGIONALES - Journal of REGIONAL RESEARCH, Asociación Española de Ciencia Regional, issue 36, pages 279-293.

4. Philip McCann & Raquel Ortega-Argilés, 2016. "The early experience of smart specialization implementation in EU cohesion policy," European Planning Studies, Taylor & Francis Journals, vol. 24(8), pages 1407-1427, August.

5. Philip McCann & Raquel Ortega-Argilés, 2016. "Smart specialisation, entrepreneurship and SMEs: issues and challenges for a results-oriented EU regional policy," Small Business Economics, Springer, vol. 46(4), pages 537-552, April

ҒТАХА: 06.77.61:

¹С.С. Ыдырыс., ²Б.Д. Бекназаров., ² А.Ж. Дүйсенбекұлы ³Жусупова Г.Г.

С.С. Ыдырыс –экономика ғылымның докторы, профессор

¹Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.

²М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

³Шымкент университеті Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

E-mail: bakyyt.8080@mail.ru

ЕҢБЕК НАРЫҒЫН РЕТТЕУ ЖӘНЕ ӨНІРЛІК ЖҰМЫС КҮШІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Қазақстанның экономикалық даму жөніндегі стратегиялық міндеттеріне қол жеткізуде және тұтастай алғанда, елдің, әлемнің бәсекеге барынша қабілетті отыз елінің қатарына кіруі жөніндегі мемлекеттік саясат шараларын іске асыруда халықтың экономикалық белсенділігі ерекше рөл атқарады. Еңбек нарығын дамытудың негізгі көрсеткіштерінің бірі халықты жұмыспен қамту болып табылады. «Халықты жұмыспен қамту туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес ол «Жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандырумен байланысты, Қазақстан Республикасының заңнамасына қайшы келмейтін, табыс немесе табыс әкелетін еңбек қызметі» ретінде айқындалады[1].

Еңбек нарығы халықтың жұмыспен қамтылуын, кірісін, біліктілігі мен әл-ауқаты деңгейін айқындайтындықтан, елдің экономикалық және әлеуметтік дамуының негізгі факторларының бірі болып табылады, бұған қоса еңбек нарығы экономиканың ішкі және халықаралық сұранысының құбылмалы жағдайларына, сондай-ақ жаңа технологиялар мен инновацияларға бейімделу дәрежесін көрсетеді.

Мемлекеттік органдарға, жеке бизнеске, білім беру мен кадрларды қайта даярлау жүйесіне және жалпы бүкіл қоғам үшін оның негізгі параметрлері мен динамикасын түсінудің маңызы зор.

Қазақстандық еңбек нарығы саяси және түрлі әлеуметтік-экономикалық факторлардың әсерінен 30 жыл бойы үнемі дамып, жетіліп отырды.

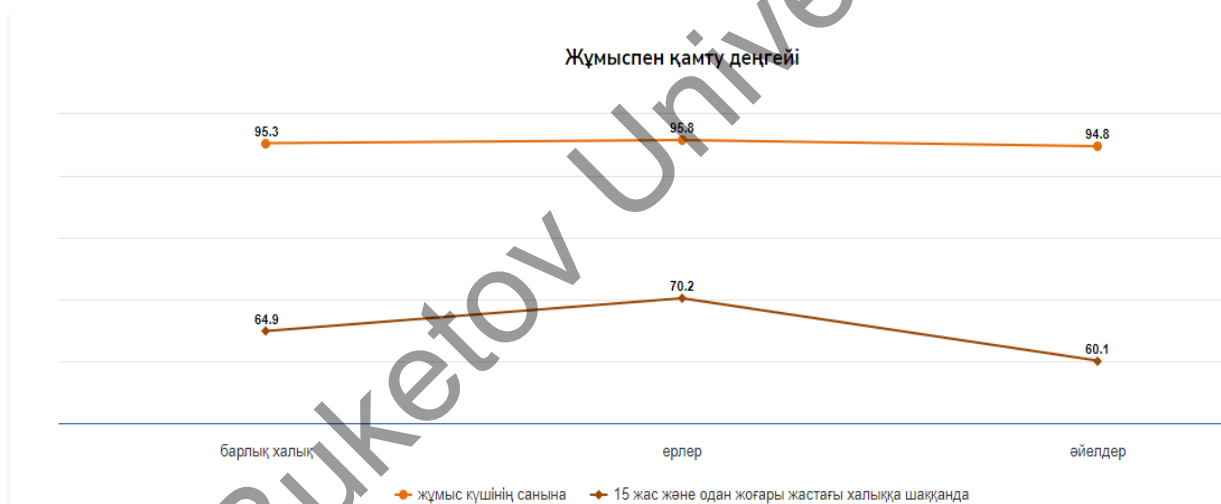
Нәтижесінде еңбек нарығы моделінің жұмыспен қамтудың артуына қарай икемді жалақы төлеу, өзін-өзі жұмыспен қамтудың ұлғаюы, адами капитал сапасының төмендеуі сияқты тарихи, географиялық, демографиялық және институционалдық факторларға байланысты өзіндік ерекшеліктері бар.

Еңбек нарығының ағымдағы жай-күйі экономиканың күрделілік деңгейімен айқындалады, ол бойынша Қазақстан әлемде 81-ші орынды иеленген, ол өндірістегі және экспорттағы көмірсутектер мен металдар түріндегі шикізаттың жоғары үлесіне, экономиканың төмен әртараптандырылуына негізделген. Технологиялық өнімдер ассортименті негізінен күрделілігі төмен салалар есебінен кеңеюде. Қазақстандағы жұмыс орындарының тек 37 %-ы ғана жұмыскерлерден жоғары деңгейдегі дағдыларды талап ететіндіктен, бұл жағдай күрделі жұмыс орындарының жетіспеушілігіне алып келеді.

Заңда халықтың қай бөлігі жұмыспен қамтылған деп есептелетіні белгіленген: бұл жалдамалы жұмысшылар, жеке кәсіпкерлер, жеке практикамен айналысатын адамдар. Сондай-ақ жұмыспен қамтылғандар қатарына азаматтық-құқықтық сипаттағы шарт бойынша қызметті жүзеге асыратын жеке тұлғалар, сондай-ақ шаруашылық серіктестіктердің құрылтайшылары (қатысушылары) және акционерлік қоғамдардың құрылтайшылары, акционерлері (қатысушылары), сондай-ақ өндірістік кооперативтердің мүшелері болып табылатын жеке тұлғалар; Қарулы Күштерде, басқа да әскерлер мен әскери құралымдарда, құқық қорғау және арнаулы мемлекеттік органдарда қызмет өткеретін тәуелсіз қызметкерлер мен адамдар жатады.

Еңбек нарығын реттеу әдістерін анықтауға арналған зерттеу жұмыстарының молдығына қарамастан, бұл саладағы көптеген мәселелер әлі толық шешілмеген. Сондықтан болар, бұл мәселе егжей-тегжейлі зерттеуді қажет етеді. Десекте, отандық экономикалық әдебиеттерде жұмыс елдің жалпылама көрсеткіштеріне қарағанда еңбек күші көп аймақтарда еңбек нарығын, оның даму факторлары мен перспективаларын зерттеулерге арналған мамандандырылған еңбектердің аздығын байқатады. Зерттеулердің көбісінде өңірлердегі жұмыссыздықтың жай-күйі әдіснамалық тұрғыдан қарастырылмаған. Тек жұмыссыздықтың жоғары деңгейлігі еңбек нарығы индикаторларының мәнін ашып көрсетулермен шектеліп қалған. Әрі, негізінен, экономика жай-күйінің депрессиясы контекстіндегі жұмыс күшінің артық болу жағдайы көрсетілгенде қойған. Аймақтық еңбек нарығы ұлттық жұмыс күші жоқ нарықтың субвенциялық сегменті ретінде қарастырылған.

Ресми статистикалық деректерге сүйенсек, 2024 жылғы 2 тоқсандағы жұмыспен қамту деңгейі 15 жастан үлкен жастағы халық санына шаққанда 64,9%, жұмыс күшінің санына шаққанда – 95,3% құрады. Жұмыссыздық деңгейі (Халықаралық еңбек ұйымының әдістемесі бойынша) 4,7% құрады. Жұмыссыздар саны (ХЕҰ әдістемесі бойынша) 451 мың адамды құрады. Жұмыс істемейтін және білім алумен немесе оқыумен айналыспайтын NEET жастарының үлесі 6,5%-ды құрады [2].

Сурет 1. Халықтың жұмыспен қамтылу деңгейі

Халықтың жұмыспен қамтылуын іріктеп зерттеу деректері бойынша Қазақстан экономикасының түрлі салаларында 9,2 млн адам жұмыспен қамтылды, оның ішінде 7 млн адам (экономикада жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 75,9%) жалдамалы жұмыспен, 2,2 млн адам (экономикада жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 24,1%) өзін-өзі жұмыспен қамтыды.

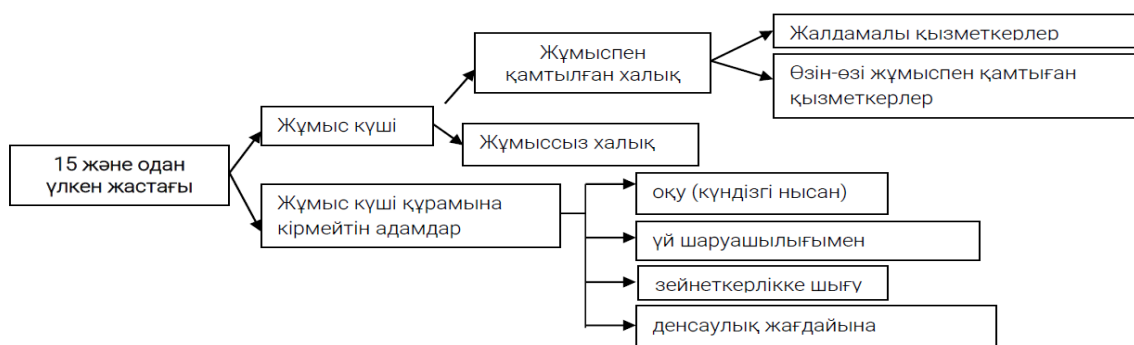
2023 жылдың 2 тоқсанымен салыстырғанда жалпы жұмыспен қамтылғандар 75,3 мың адамға, негізінен өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың (50,1 мың адамға) есебінен өсті, сонымен қатар жалдамалы қызметкерлердің саны (25,2 мың адам) өсті.

Жұмыспен қамтылғандардың ең көп үлесі сауда (16,8%), білім беру (13%), өнеркәсіп (12,6%) және ауыл шаруашылығы (11,5%) салаларында байқалды.

Негізгі жұмыста орта есеппен бір жұмыспен қамтылғанның аптасына нақты жұмыс істеген сағаттары 38 сағатты, бір жалдамалы қызметкерге – 40 сағатты, өзін-өзі жұмыспен қамтыған қызметкерге – 35 сағатты құрады.

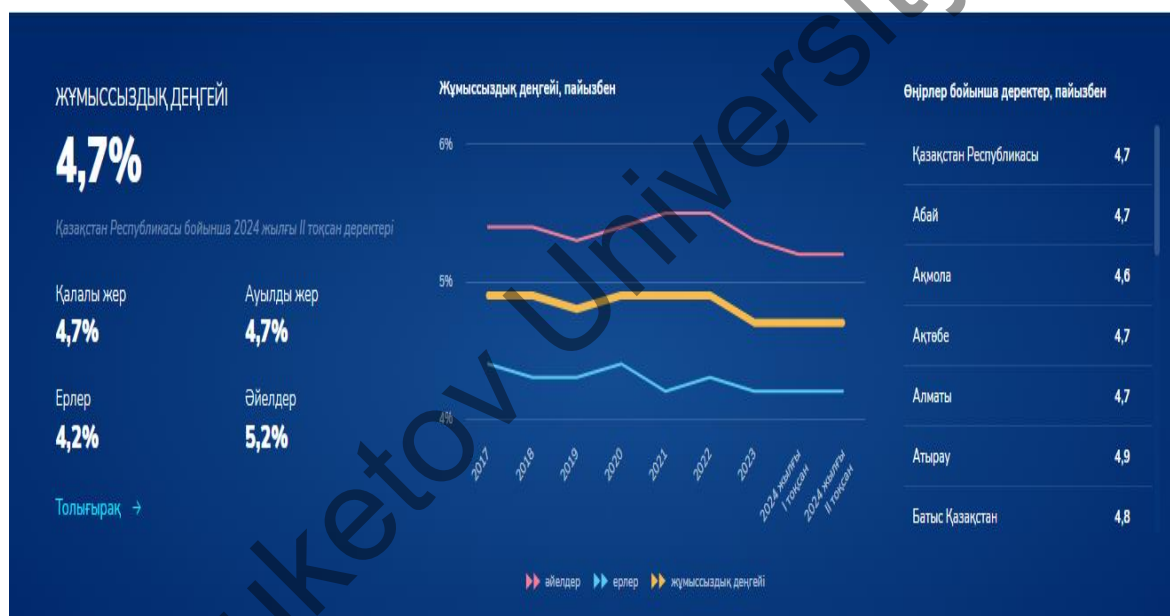
Жұмыссыз, бірақ жұмыс іздемеген немесе жұмысқа кірісуге дайын емес адамдар саны (әлеуетті жұмыс күші) 29,9 мың адамды құрады.

Жұмыс күш құрамына кірмейтін адамдардың үлесі 15 және одан жоғары жастағы халықтың 31,9%-ын құрады.

Сурет 2. Еңбек нарығының негізгі көрсеткіштерін қалыптастыру әдістемесі

Қазақстан өңірлерінің жартысында жұмыссыздық деңгейі орташа республикалық деңгейден жоғары болды.

Сурет 3. Қазақстан өңірлерінің жұмыссыздық көрсеткіштері

Ең жоғары көрсеткіштер Абай, Ақмола, Ақтөбе, Алматы, Атырау, Батыс Қазақстан облыстарында тіркелді: әрқайсысында 4,7- 4,9 пайыздан болды. 20 өңірдің алтауында бұл көрсеткіш еліміз бойынша орташа деңгейден төмен. Ең төмені Қарағанды және Ұлытау облыстарында белгіленді, яғни бұл облыстарда 4,2% шамасында байқалды.

Қазақстан өңірлерінде әйелдер арасында жұмыссыздық деңгейі Қарағанды облысындағы 4,4%-дан Маңғыстау облысындағы 8%-ға дейін жетті.

Айта кету керек, ауылдағы ерлер (3,9%) арасындағы жұмыссыздық деңгейі қалаға (4,5%) қарағанда төмен болды. Өңірлер бойынша ерлер арасындағы ең көп жұмыссыздық Атырау (5,3%) және Ақмола (5,2%) облыстарының ауылдарында, ең аз деңгейі Абай (1,3%) және Маңғыстау (2%) облыстарында анықталды. Қалада ерлер арасындағы жұмыссыздықтың ең жоғары деңгейі Абай облысында (7,3%), ең азы Шығыс Қазақстан облысында (2%) белгіленді.

Бұдан бөлек, ауылда әйелдердің (6,1%) жұмыссыздық деңгейі қаламен (5%) салыстырғанда жоғары болды. Ауылда әйелдер арасындағы жұмыссыздықтың ең жоғары деңгейі Маңғыстау облысында байқалды – 9,9%. Одан кейінгі орында Абай облысы (7,9%). Ауылдағы әйелдер жұмыссыздығының ең

аз деңгейі Павлодар облысында тіркеліп, 4,5%-ды құрайды. Қаладағы әйелдер жұмыссыздығының жоғары көрсеткіші Шығыс Қазақстан облысында (6,9%), сондай-ақ Жетісу және Түркістан облыстарында (әрқайсында 6,3%), ал ең азы Абай облысында (2,6%) тіркелді [3].

Зерттеу нәтижелері жұмыспен қамтылған халық құрылымының жас аспектісінде, тұрғылықты жері, білім деңгейі мен лауазымы арқылы анықтауға мүмкіндік берді. Жұмыспен қамтылған халықты тұрғылықты жері арқылы қараған кезде, қалалық тұрғындар арасында әйелдер аз, ал ауылда ер адамдар әлдеқайда көп екендігі анықталды. Бұл тұрғыда ауыл әйелдерінің жұмыспен қамтылуына ерекше назар аудару қажет деген сараптамалық пікірлерді атап өткен жөн, өйткені халықтың бұл санатында экономикалық белсенділік үшін жеткілікті ресурстар мен мүмкіндіктер жоқ. Жұмыспен қамтылған халық арасында ең көп жалдамалы жұмысшылар бар. Кәсіпкерлік қызметпен айналысатын тұлғалар 4,5 есе аз. Сонымен қатар, шағын және орта бизнес экономиканы дамытуда маңызды рөл атқарады, сондықтан халықтың әртүрлі санаттары үшін шағын және орта бизнесті қолдау шараларын күшейту маңызды. Осылайша, халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесу саласындағы мемлекеттік саясаттың мынадай шараларын қабылдау ерекше орындылық болып табылады.

Бірінші. Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылған халық құрылымының кезең-кезеңімен өзгеруі. Экономиканың, ең алдымен, «өнеркәсіп», «ауыл шаруашылығы», «білім беру», «кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет» сияқты секторларында халықты жұмыспен қамту санын ұлғайту қажет. Өз кезегінде, экономиканың осы секторларында еңбек өнімділігін арттыру және жалақыны арттыру қажет.

Екінші. Халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесу жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды іске асыруда атаулы тәсілді қолдану. Мәселен, экономикалық белсенділікке тарту бойынша ауыл әйелдерін мемлекеттік қолдаудың арнайы шараларын енгізу қажет. Осындай қолдау тетіктерінің бірі кәсіпкерлік бастамаларға ауыл әйелдерін гранттық қаржыландыру болуы мүмкін. Сондай-ақ, ауыл әйелдерінің қаржылық сауаттылығын арттыру жөніндегі жобаларды көздеу, сондай-ақ оларды өз ісін жүргізу үшін қажетті құзыреттіліктерге оқыту қажет.

Үшінші. Жұмыспен қамтылған халықты шағын және орта бизнеске тартуға жәрдемдесу. Кәсіпкерлерді жаңа жұмыс орындарын құруға ынталандыруға, сондай-ақ, жалпы алғанда, кәсіпкерлер үшін бизнес жүргізу жағдайларын жақсартуға ықпал ететін шаралар жүйесін іске асыру қажет. Осылайша, экономикалық өсу халықтың жұмыспен қамтылуының өсуіне жағдай жасайды, алайда жұмыспен қамтылудың өзі құрылымы мен ерекшеліктері бойынша еңбек өнімділігінің өсуіне ықпал етуі тиіс. Мұндай жағдайда орнықты экономикалық өсу және елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру қамтамасыз етілетін болады [4].

Халықты жұмыспен қамту мәселелері ұзақ мерзімді перспективада тұрақты экономикалық өсу үшін стратегиялық маңыздылықты білдіреді. Халықаралық рейтингтерге сәйкес Қазақстан Халықты жұмыспен қамту деңгейі бойынша салыстырмалы түрде жоғары көрсеткіштерге ие, алайда деректер бұл индикатор елдің өнімді жұмыспен қамтуды өсіру қабілетінің көрсеткіші болып табылмайтындығын көрсетеді. Кейбір сарапшылардың пікірінше, «Экономикалық өсу міндетті түрде жұмыс орындарының саны мен сапасының артуын білдірмейді, әсіресе халықтың аз қамтылған, қорғалмаған санаттары үшін, бұл өнімді жұмыспен қамтудың өсуінің алдын-ала шарты, еңбек өнімділігін арттырудың және жұмыспен қамтуды арттырудың бірлескен нәтижесі болып табылады» [5,6].

Бұл тұрғыда «Экономикалық өсудің өнімді жұмыспен қамтуға әсері оның қарқынына ғана емес, сонымен бірге оның өнімді жұмыс орындарын құруға қаншалықты тиімді айналатынына» байланысты екенін атап өткен жөн. Бұл бірқатар факторларға байланысты, олардың ішінде өсудің салалық құрылымы және жеке секторлардағы өсудің капиталды қажет етуі (жұмыс қарқындылығы). Сарапшылардың пікірінше, әдетте жұмыс орындарының санын көбейту ғана емес, сонымен қатар еңбек өнімділігін, сондай-ақ жұмыспен қамтудан түсетін табыс деңгейін арттыру қажет. Бұл ретте бүкіл Орталық Азия өңірінде сарапшылар жалақы мен еңбек өнімділігінің төмен деңгейін атап өтеді. Осыған байланысты жұмыспен қамтылған халық құрылымында экономика секторлары бойынша бөлудің ерекше маңызы бар. Сараптамалық пікірлерді зерттеу Жұмыспен қамту деңгейінің елдегі экономика секторларының дамуымен тікелей байланысы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 482-V ЗПК О занятости населения. [Электрон. ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000482> (қаралған күні: 10.12.2021).
2. <https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/9214/>
3. https://kaz.inform.kz/news/elimizdin-kay-onirlerinde-zhumyssyldar-kop_a4075219/
4. Современное состояние рынка труда в Казахстане: брошюра / Под ред. З.К.Шаукуеновой. – Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2017. – 100 с.
5. Экономический рост, ведущий к увеличению занятости. [Электрон. ресурс]. – URL: <https://www.ilo.org/moscow/dw4sd/themes/employment-rich/lang--ru/index.htm#19> (қаралған күні: 15.12.2021).
6. ILO. Decent Work Country Diagnostics - Technical Guidelines to draft the Diagnostics Report. Geneva: ILO, 2015.

МРНТИ 06.77.64

Ш.Ш. Жакупова

доктор экономических наук, ассоциированный профессор
Республика Казахстан, г. Астана, АО «Институт экономических исследований» МНЭ РК,
shaharbanu@inbox.ru

ВАЖНОСТЬ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К УСТОЙЧИВОЙ ЗАНЯТОСТИ ДЛЯ УСПЕШНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИКИ НА РЫНКЕ ТРУДА

Сегодня все больше актуализируются вопросы устойчивой занятости населения. И это не случайно, потому что государственная политика должна содействовать не только выходу работоспособного населения на рынок труда, но и создавать условия, чтобы остаться в формальном сегменте рынка труда в долгосрочной перспективе.

В данных тезисах рассматриваются основные теоретические подходы к устойчивой занятости.

Инициативы, направленные на достижение этой цели, часто характеризуются сочетанием подходов «человеческий капитал» и «работа прежде всего». Хотя оба эти подхода, можно сказать, незначительно повлияли на обеспечение стабильной занятости для тех, кому менее доступен выход на рынок труда.

Интерес вызывает современный концептуальный подход к устойчивой занятости, который фокусируется на карьере человека, то есть его долгосрочной занятости, с достойной оплатой труда и реализацией профессиональных навыков.

Несмотря на то, что в этих трех подходах есть много общего, каждый из них дополняет слабые стороны другого. В то же время, подход, основанный на принципе «сначала - карьера», может принести пользу как отдельному человеку, так и обществу [1].

Такие исследователи политики на рынке труда, как Б. Кантлон [2] отметили относительно недавнее изменение парадигмы государства всеобщего благосостояния в сторону активной политики поддержки людей, выходящих на рынок труда и остающихся на нем. Особенность этой политики в том, что она рассматривает не только меры и ресурсы, направленные на борьбу с безработицей, но и индивидуальную ответственность и обязательства людей, выходящих на рынок труда. Ван Беркель и В. Борги также отмечают, что данная политика расширяет целевую группу активизации и интегрирует меры по защите доходов и программы активизации на рынке труда [3].

Основной постулат концептуального подхода развития человеческого капитала связан с повышением и обновлением навыков и профессиональной подготовки человека в соответствии со спросом на рынке труда [4]. В экономических стратегиях Европейского Союза, как правило, говорится о человеческом капитале как о совокупности навыков и активных мер на рынке труда, направленных на максимальное повышение возможностей трудоустройства и адаптации работников с акцентом на индивидуальную и эффективную поддержку.

Подходы «работа прежде всего», которые в последние десятилетия в значительной степени определяли политику на рынке труда многих стран, направлены на быстрый выход на рынок труда, зачастую на любую работу [5]. При этом, как отметил А. Дагерр, качеству или пригодности оплачиваемой занятости уделяется мало внимания. Несмотря на то, что переход на оплачиваемую работу рассматривается как основной способ выхода из бедности для безработных трудоспособного